

Den nasjonale trosopplæringsplanen, *Gud gir – Vi deler*, gjelder for alle døpte barn og unge i Den norske kirke, også samiske. *Gud gir – vi deler* har en rekke henvisninger til ansvaret for å ivareta samiske perspektiver i trosopplæringen. *Plan for samisk trosopplæring* gir hjelp til å innholdsbestemme dette nærmere, den er både et verktøy og et supplerende måldokument.

Dihste nasjovnale jaahkoeøøhpehtimmiesoejkesje, Gud gir – Vi deler, lea gaajhkide kristeme maanide j̄ih noeride Dennie nørjen gærhkosne, aaj saemien. Gud gir – Vi deler gellie aejkieh vuesehte dan deadtan juktie dejtie saemien perspektijvide jaahkoeøøhpehtimmesne gorredidh. Soejkesje saemien jaahkoeøøhpehtæmman viehkehte sisvegem lihkebe moenedh, dahte lea dovne akte dírrege j̄ih akte lissie ulmietjaatsege.

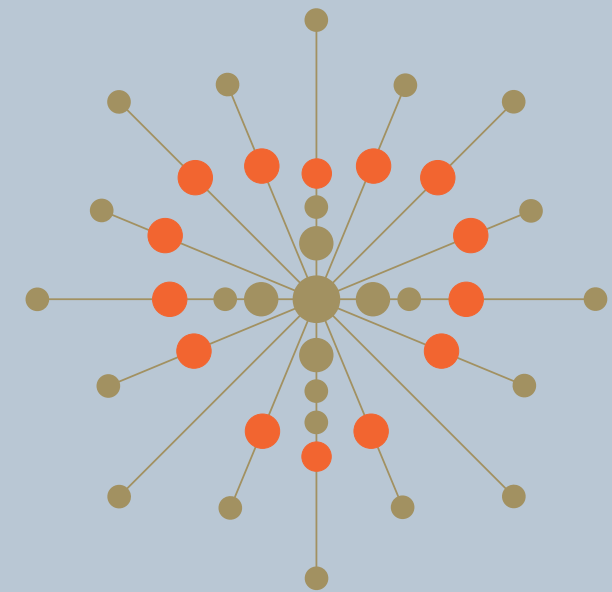
Nasjonalalasi jáhkkohpaduspládna, *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, guosská gájka gástaduvvam mánájda ja nuorajda Vuona girkkon, aj sáme mánájda ja nuorajda. *Jubmel vaddá – Mij juogadip* vuoset moatten sajen ávdásvásstádussaj bærrájgáhtset sáme vuojnojt jáhkkohpadusán. Sáme jáhkkohpaduspládna dán ávdásvásstádusá sisanov snivábut tjielggi, dat le sihke vædtsak ja lasse ulmedokumænnta.

Našovnnalaš oskkuoahpahasplána, *Ipmil addá – Mii juogadit*, guosská buot gásttašuvvon mánáide ja nuoraide Norgga girkus, maddái sámi. *Ipmil addá – mii juogadit* plánas leat olu sajiin čujuhan ovddasvástádussii áimmahuššat sámi oaidninbeliid oskkuoahpahasas. Sámi oskkuoahpahasplána addá veahki mearridit dasa sisdoalu, dat lea sihke reaidu ja lassi ulbmildokumenta.

NORGGA GIRKU
VUONA GIRKKO
NÖÖRJEN GÆRHKOE
DEN NORSKE KIRKE
Samisk kirkeråd - Sáme girkkoráde
Saemien gærhkoeraerie - Sámi girkoráddi

STØRST AV ALT
BUOT STUORÁMUS
GÁJKIN STUORÁMUS
GAAJHKESTE STØREMES

SOEJKESJE SAEMIEN JAAHKOEØØHPEHTÆMMAN

NORGGA GIRKU
VUONA GIRKKO
NÖÖRJEN GÆRHKOE
DEN NORSKE KIRKE

Samisk kirkeråd - Sáme girkkoráde
Saemien gærhkoeraerie - Sámi girkoráddi

Plan for samisk trosopplæring
Supplerende plan til Gud gir - Vi deler, Plan for trosopplæring i Den norske kirke

1. opplag

ISBN 987-82-7545-103-1

© Kirkerådet, Den norske kirke 2011

Bestilles fra www.kirken.no/materiell eller epost: materiell@kirken.no

Kan også lastes ned fra
www.kirken.no/storstavalt

Kirkerådet
postboks 799 senttrum
0106 Oslo
Tlf: 23 08 12 00

Tegninger og bilder:

Side 2, 22, 42, 62 – Illustratør: Ellen Sara Reiten Bientie

Side 8, 28, 48, 68 – Foto Berit Frøydis Svineng Johnsen

Side 12, 32, 52, 72 – Foto Karin Mathisen

Side 20, 60, 80 – Tegninger, 1-3 klasse ved Åarjel-Samiej Skuvle

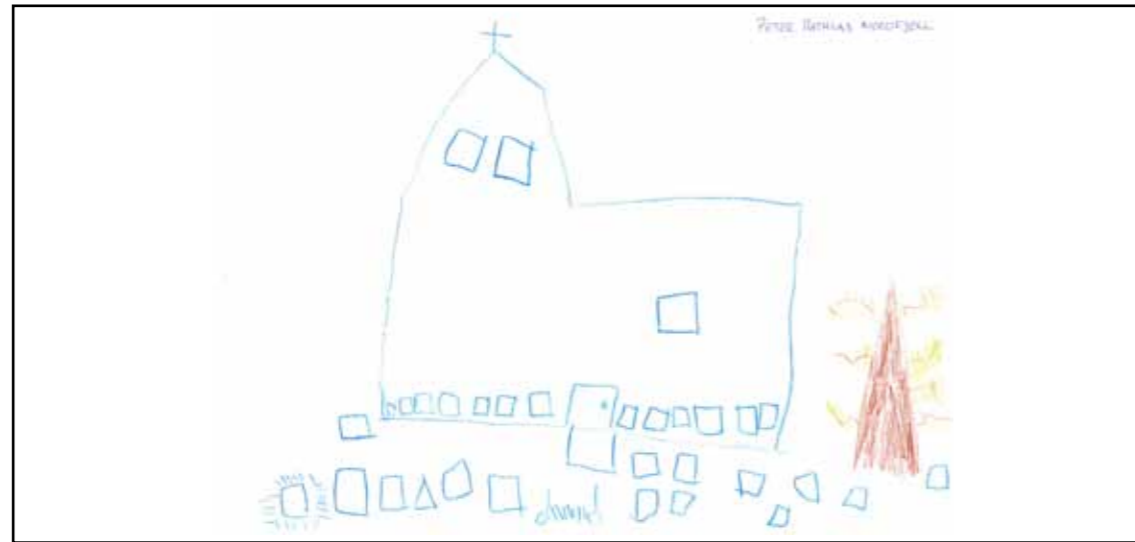
Trykk: Nr1 Trykk Grefslie as, Mysen

SOEJKESJE SAEMIEN JAAHKOEØØHPEHTÆMMAN

Lissiesoejkesje dan soejkesjasse *Gud gir – Vi deler*,
Soejkesje jaahkoeøøhpehtæmman Dennie nørjen gærhkosne

Saemien jaahkoeøøhpehtimmien ässjele lea aktem øørnedamme jñ iktemearan jaahkoeøøhpehtimmiem vedtedh mij gâáske jñ nænnoste dam kristeles jaahkoem, daajroem vadta Dan golmenektievoeten Jupmelen bijre, viehkehte saemien maanide jñ noeride jieledem toelhkestidh jñ haalvedh naemhtie dej saemien roehtsh jñ idtentitete gorresuvvieh, jñ dejtie haestede eadtjohke årrodh jñ meatan årrodh gærhkosne jñ siebriedahkesne. Daate sjehta gaajhkide kristeme aalterisnie 0-18 jaepieh, saahht guktie svihtjemevoete lea.

Tegnet av 1-3 klasse ved Áarjel-saemiej skuvle

Ill.: Ellen Sara Reiten Bientie

Sisvege.

Åvtebaakoe	25
1 Siejhme bieliesi	26
1.1 Dïhte gellielaaketje Saemien eatneme/ Saepmije	26
1.2 Mij kristelesvoetem buerkeste aktene saemien ektiedimmesne	27
2 Sisvegebielie	29
2.1 Elliesvoete jïh toelhkestimmie dejstie bijjemes ulmijste	29
2.2 Lierehtimmiefokuse jïh sjïere lierehtimmieulmieh	29
3 Prinsihpielle bielie	33
3.1 Tsåeptsie nõørjen laakesne jïh gyrhkeles soejkesjinie	33
3.2 Diejvesh jïh åtnoe baakojste – akte faarhmeles jaahkoeeøøhpehtimmie	34
3.3 Lierehtimmie – maanesne sjugnietåvva jïh sosijale ektievoeten mieresne	34
4 Soejkesje åtnosne	36
4.1 Maahtoelutnjeme	36
4.2 Dååjrehtimmieh juekedh jïh maahtoem geerjehtidh	36
4.3 Laavenjostoe hïejmigujmie	37
4.4 Jïjtjevyljehke barkijh gærhkosne	37
5 Voenges soejkesjebarkoe	38
5.1 Kontekstuelle ussjedimmie	38
5.2 Evtiedimmie voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjistie	38
5.3 Voenges daajroem jïh maahtoem nåhtadidh	39
5.4 Goerehtalleme	40

Åvtebaakoe

Jaahkoeeøhpehtimmiereformen mieresne dle saemien jaahkoeeøhpehtimmie stuerebe sijjiem jìh evtiedimmienuepieh åådtjeme Dennie nøørjen gærhkosne. Reforme aktem sjìere nuepiem vadteme aktem jaahkoeeøhpehtimmiem skreejredh mij ussjedadta jìh gorrede dam saemien kristeles aerpìem.

Jaahkoeeøhpehtimmiereformen pryøveboelhkesne (2004-2008), dle jienebh åålmegh saemien dajvine däärjoem jaahkoeeøhpehtimmieprosjektide åådtjoejin, mah leavloem biejin disse mij lij saemien. Daate nuepieh vadteme dam kristeles jaahkoeeøhpehtimmiem vijriesåbpoe evtiedidh aktene saemien ektiedimmesne. Saemien gærhkoeraerie aaj daejnie barkojne viehkiehtamme. Giehtjedimmie dejstie saemien jaahkoeeøhpehtimmieprosjektijste tjærtteste giele, identitete jìh kultuvre leah vihkeles vuajnoeh aktene ellies saemien jaahkoeeøhpehtimmesne, jìh dah prosjekth leah orre åssjaldahkh barkoevuekiej jìh sisvegen bijre buakteme saemien jaahkoeeøhpehtimmesne. *Soejkesje saemien jaahkoeeøhpehtæmman* dam krøøhkeste.

Dihthe nasjovnale jaahkoeeøhpehtimmiesoejkesje, *Gud gir – Vi deler*, lea gaajhkide kristeme maanide jìh noeride Dennie nøørjen gærhkosne, aaj saemien. *Gud gir – Vi deler* gellie aejkìeh vuesehte dan deadtan juktie dejtie saemien perspektijvide jaahkoeeøhpehtimmesne gorredidh. *Soejkesje saemien jaahkoeeøhpehtæmman* viehkehte sisvegem lihkebe moenedh. Naemhtie jaahkoeeøhpehtimmiereforme

maahta viehkiehtidh daajroem lissiehtidh laanten aalkoealmetji bijre, gaajhkide kristeme maanide jìh noeride Dennie nøørjen gærhkosne.

Soejkesje saemien jaahkoeeøhpehtæmman lea jeatjah baakoejgumie akte lissiesoejkesje dan soejkesjasse *Gud gir – Vi deler*, jìh edtja soejkesjidie ektesne vuejedh. Edtja lissiesoejkesjem nåhtadidh dejnie åålmeginie gusnie saemien maanah jìh noerh, juktie tjirkedh dihte saemien perspektijve gorresåvva mierietsiehkìej jìh sisvegen tjìrrh mejtie daate soejkesje vuesehte.

Saemien gærhkoiejielede jìh gærhkoehistovrije lea joekehts dejnie ovmessie bielìne laantesne. Gosse dam voenges jaahkoeeøhpehtimmiesoejkesjem evtede, dle åålmege tjuara saemien tsiehkìeh dajvesne krøøhkedh, jìh sijjiem vedtedh voenges aerpìevuekide jìh jeerehtsidie.

Ulmie tjuara akte jaahkoeeøhpehtimmie årrodh gusnie dihte saemien giele gävloes, jìh akte iemie bielìe sjædta Dehtie nøørjen gærhkoste. Saemien jaahkoeeøhpehtimmie tjuara identitetem nænnoestidh, maanah jìh noerh tjuerieh åådtjodh dääjredh dej saemien maadtoeaarvoem åtna. Voerkesvoete jìh jearsoesvoete jìjtse bijre maahta vihkeles årrodh jaehkemen gaavhtan, jìh sijhtìeh daamtaj aelhkebe darjodh kristegassjìne jìeledh sov sjìere maadtojne, akten stuerebe ektìevoeten sisnjìelisnie. Mijjìeh libie siemes Paulusen stillemen bijre, gusnie tjåådtje Kristusen jaahkosne libie seammavyørtègs, ovjearohks etnisitete, tjoele jallh nasjovnalitete.

*Daesnie ij leah jøøde jallh greekere, daesnie ij lea slaave jallh frijje, daesnie ij leah ålma jallh nyjsene.
Dijjìeh lidie gaajhkesh akte Kristuse Jesusinie
(Gal 2,28)*

1.0 Siejhme bielie

1.1 Dichte gellielaaketje Saemien eatneme / Saepmije

Saemien eatneme / Saepmije lea dihte diejvese dejtje dajvide gusnie saemih árroeminie, jñh dehtie baakoste saemie báata, mij lea saemiej jñjtse baakoe jñjtsistie. Saemih staatusem utnieh goh aalkoalmetjñh, jñh dah aerpievuekien jielede dajvh leah dejnje noerhtege dajvine Nøørjesne, Sveerjesne,

Säevmesne jñh Kolanjaarkesne Russlaantesne. Saemien lea dennie säevmien-ugrihken gïeletjïertesne, jñh dah saemien gieleraasth leah rijhkerasta dääresth dejnje neebneme laantine. Noerhtesaemien, julevsaaemien jñh áarjelsaaemien leah dah áejviegieletjïerth Nøørjesne. (vuartesjñh kaarthtem vuelielisnie)

1. Áarjelsaaemien
2. Umesaaemien
3. Pijtesaaemien
4. Julevsaaemien
5. Noerhtesaemien
6. Enaresaaemien
7. Skoltesaaemien
8. Akkalasaaemien
9. Kildinsaaemien
10. Tersaaemien

Saemih jñjtjemse váájnoeh goh akte almetje gielen jñh nasjovnale raasti dáaresth. Saemih árroeh jñh veasoe abpe laantesne, jñh leah akte bielie aktede gellielaaketje saemien kultuvreste jñh

aerpievuekeste. Man jñjnem saemien dah saemih maehtieh lea joekehts. Jalhts gielen maahtoe lea joekehts, dle badth læjhkan ellies saemie. Dihte tjáenghkies saemien identitete lea gárredamme

tjáenghkies histovrijese, kultuvrese, gïeese jñh aerpievuekien jielemevuakan. Destie aaj kultuvrelle joekehtsh sjïdtieh dej ovmesse saemien dajvi gaskem. Maahta etnisitetem vuejnedh «váájnoes» væhtaj tjïrrh, vuesiehtimmien gaavhtan vaarjojne, tjeahpoe, saevege, nomme, aerpievuekien musihke jñh gïele. Dah væhtah sjïhtieh læjhkan eah iktegisth etnisitetem vuesiehtidh, juktie jeenjesh eah daejtie náhtedh aarkebiejñien ovmesse fáantoej gaavhtan.

Daan biejjien jñjnñh saemih staarine jñh søøkes sijjine orrijamme, aerpievuekien saemien árromedajvi álkoli, joekoen Oslo. Dihte tsiehkie gaskem man gellie saemih Saemien dajvesne jñh álkoelisnie sæjhta jeereldihkie árroddh, juktie vuesiehtimmien gaavhtan jñjnñh almetjñh stuerebe staaride staarjste juhtieh øøhpehtimmien jallh barkoen gaavhtan.

Saemih kristelesvoetine gaskesadteme guhkede gietjeste. Saemien religïositate lea dovne tsevsemem áádtjeme dehtie katolihken gærhkoste reformasjovnen ávtelen, jñh dehtie ortodokse gærhkoste Russlaantesne. Aalkoelisnie staate-pietismen tijjen 1700-láhkoe, dle misjovnem lissiehtie dej saemien árroji luvnie, jñh tjaabri saemide hiejhtedh dam aarebi saemien religïose jaahkoem. Biehkieh saemien jaahkosne jñh kultuvresne vuajnalgin goh sáðteres, jñh goh jeatjah jupmelem jaehkedh. 'Saemien religïjovne' lea akte diejvese mij siejhmemes buerkeste dam religïjose aerpievuekiem maam utnin aarebi kristelesvoete raarehke religïjovnine sjïdti Saemien eatnamisnie/ Saepmijesne. Kristelesvoete lea akte bielie dehtie saemien religïjovnehistovrijeste, dannasinie dle siejhme dam diejvesem 'ávtékristeles saemien religïjovne' utnedh, gosse ussjede dam saemien religïjovnem, ávtelen dejtie kristeles ássjaldahkide veelti. Saemien religïjovne lij akte eatnemereligïjovne mij váaromem utni aktene animistihke jielede toelhestimesne, gusnie dovne dihte almetjeligke jñh ij-almetjeligke lin lihke gárredamme sinsætñan, ihke abpe jielede vuajnalgi goh dihte sealoem utni. Akte dagkeres religïjose vuajnoe lea aaj jñjnñh jeatjah aalkoalmetji luvnie. Saemien religïjovne aktem sjamanistihke kultus-haamoem utni, gusnie náajte lij goh religïjose ávtehke. Náajten darjoe lij jealajehteminie ektiedamme, jñh lij gellielaakan akte daajroe-hegemonisk áejvieladtje mij meehti almetjidie viehkiehtidh aarkebiejñien. Náajte vuajnalgi goh akte svaalhtese jupmelefaamoej jñh almtjen gaskem.

Dan tijjen goh læstadijanisme læssani gaskoeh 1800-láhkoe raejeste, dellie dah saemih jñjtje kristelesvoetem utnin. Dah læstadijanen áálmegh

lin akte voejkenen gaavnedimmiesijje jñjnñh noerhte- jñh julevsaaemide, gusnie gaskem jeatjah saemien gïelem jñh saalme-aerpievuekiem gorredin. Daan biejjien dle jienebh læstadijanen otnjegh Nøørjesne, jñh dah leah annje akte vihkeles faamoe jñh identitete væhta jñjnñh noerhte- jñh julevsaaemien dajvine. Dihte læstadijanen gáaskoe idtji sijjien áádtjoe áarjelsaaemien dajvesne, goh noerhte- jñh julevsaaemien dajvesne. Áarjelsaaemien dajvesne dle sijjeste muvthh baptisth, pænstavoeiph jñh adventisth sjïdtin. Jeanatjommes dejtie áarjelsaaemijste lea Dennie nøørjen gærhkosne orreme. Finnemisjovne, mænngan Saemiemisjovne, tjáanghkoeh øørnedi, guessine minni, jñh skuvlem utni goske staate diedtem skuvlen ávteste veelti. Dihte nøørjen gærhkoeh ij leah fearan 1900-láhkoe aktem sjiere fokusem átneme dejtie áarjelsaaemide, dellie hearra áarjelsaaemide tseegkesovvi. Nidarosen bispedajveraerie aaj aktem moenehtsem áarjelsaaemien gærhkoiejeliemasse nammoehiti. Mænngan aaj akte diakonebarkoe tseegkesovvi. Dej minngemes lukkiejaepiej dle jñjnje heannadamme juktie áarjelsaaemien gærhkoiejeliemem jñh identitetem bæjjese bigkedh.

Dah saemih eah leah kultuvrelle isolasjovnesne vyøseme, bene abpe tijjen almetjigujmie gaskesadteme, ovmesse kultuvremaadtojne. Desnie gusnie kultuvrh gaavnesjeh, desnie aaj jarkelimmieh sjïdtieh. Saemien maanah jñh noerh leah daelie meatan aktene ahkedh vielie abpe-veartenen maana-jñh noere kultuvresne. Dah aktine juelkine tjáádtjoe aktene aerpievuekien kultuvresne, jñh aktine juelkine aktene daajbaaletje veartenisnie. Dihte saemien siebriedahke aaj jñjnem gaskesadta jeatjah aalkoalmetje-siebriedahkigujmie jeatjah laantine jñh veartenebieline. Jaahkoeh øøhpehtimmie edtji saemien maanide jñh noeride viehkiehtidh toelhestidh jñh haalvedh sijjen jieleddh gosse dam dáastoeminie. Daate lea akten jaahkoen bijre mij haestemie vaalta mijjen tijjeste ietjmieslaakan, jñh mij tsáeptsiem jñjtse kultuvresne jñh aerpievuekesne vuajna goh akte vierhtie.

1.2 Mij kristelesvoetem buerkeste aktene saemien ektiedimmesne

Jñjnje daajroe religïjovnehistovrijen, gærhkoehistovrijen jñh gærhkoiejeliemen bijre gáávnese Saemien eatnamisnie / Saepmijesne, bene jñjnje daehtie daajroste eah leah tjøønghkeme jallh váálese tjaaleme. Saemien voejkenevoete jñh ussjedimmievoete lea daamtaj aktene sjeavohts,

jallh ij-tjaaleme kultuvremahtosne. Voejkenevoete mij lea eatnamasse gárredamme lea dannasinie almetjh leah lihke eatnamasse. Daate akte kultuvrelle aerie mij lea ánneti máakoedamme histovrijen tjírrh, bene læjhkan ij leah áajaldamme. Aalkoealmetji voejkenevoete lea eatnemen aejliesvoetem tjírtestamme, jñh almetji ektiedimmie disse.

Datne edtjh aahrtjmdh tjædtjmdh earohtidh, dle áadtjoeh guhkiem jieledh dennie laantesne maam Hearra dov Jupemele dutnjien vadta
(2. Mos, 20,12)

Jijnjh sjíere vuekieh jñh vuajnoeh leah evtiesovveme daan tijjen gærhkoeh Saemien eatnamisnie/ Saepmijesne orreme, jñh saemien kristelesvoetegoerkesem haamoedamme guktie mijjeh dam daan biejjien damtebe. Saemien kristelesvoetegoerkesa lea vuajnoes

gaskem jeatjah dejnie jaahkoevoetine mah gárrelgieh áálmegidie jñh gyrhkesjimmieektievoetese, gusnie saemieh tjáanghkanamme. Guktie jaahkoem vuesehte maahta árrodh liturgije, musihke jñh saalmh, gelliesáarhts kultuvre jñh tjeahpoeh, saemien gíele, aamhtese, gaavnesjimmiesijie jñh ektievoetehaamoe. Gærhkoen bissiebiejjieh leah vihkeles dejtie saemide. Dej ovmesse dajvh, gærhkoeh, gáetieh jñh læstadijanen áálmegh joekehts aerievuekieh utnieh bissiebiejjide. Dáape, skylleme, provre jñh krobpesjimmie aaj vihkeles heannadimmieh, gusnie abpe stoerrefuelhkie jñh sliekte leah meatan. Saemien kristelesvoetegoerkesa lea aaj váajnoes lierehtimmien tjírrh hiejmine, gosse soptsestalla jñh gosse boelvh gaavenesjeh.

Gusnie gookte jallh golme leah mov nommesne tjáanghkanamme, desnie manne dej gaskoeh
(Matt 18,20).

Foto: Berit Frøydis Svineng Johnsen

2.0 Sisvegebielie

2.1 Elliesvoete jñh toelkkestimmieh dejstie bijjemes ulmijste

Saemien jaahkoeøøheptimmien ássjele lea aktem øørnendamme jñh iktemearan jaahkoeøøheptimmiem vedtedh mij gááske jñh nænnoste dam kristeles jaahkoem, daajroem vadta Dan golmeektievoeten Jupmelen bijre, viehkehte saemien maanide jñh noeride jieledem toelkkestidh jñh haalvedh naemhtie dej saemien roehtsh jñh idtentitete gorresuvvieh, jñh dejtie haestede eadtjohke árrodh jñh meatan árrodh gærhkosne jñh siebriedahkesne. Daate sjeahta gaajhkide kristeme aalterisnie 0-18 jaepieh, saht guktie svihtjemevoete lea.

Soejkesje tsiehkestahta Dam nøørjen gærhkoen learoeváaromem goh evangeliske lutheren gærhkoeh. Akte ulmie lea soejkesjen sisvege edtja viehkiehtidh vaarjelidh, nænnoestidh jñh kristelesvoetem skreejedh goh jaahkoevåarome saemide.

Soejkesje saemien jaahkoeøøheptæmman våaroemasse beaja *Gud gir – Vi deler* goh dihte bijjemes soejkesje jaahkoeøøheptæmman Dennie nøørjen gærhkosne. Dihte saemien soejkesje otnjegem vuesehte dan voenges soejkesjæmman, sjiehtedamme dejtie voenges tsiehkide, jñh sijjiem vadta ulmieh biejedh dej bihkedassi mietie soejkesjisnie *Gud gir – Vi deler*. Tsiehkestahta ihke tjuara fiereguhten maana-jñh noeredáahkan sjiehtedidh, jñh sjiehteladtedh guktie dan aktegs maanan jallh aktegs noeren tsiehkide leah.

2.2 Lierehtimmiefokuse jñh sjíere lierehtimmieulmieh

Dihte nasjovnale soejkesje *Gud gir – Vi deler*, golme vuajnoeh átna mah tjáanghkan sisveginie sjídtieh

aktene ellies jaahkoeøøheptimmesne. Daah vuajnoeh leah: 1. Jieledetoelkkestimmie jñh jieledahaalveme. 2. Gærhkoen jaahkoe jñh aerievuekie jñh 3. Kristeles jaahkoevoete (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihtele 3). Juktie dam saemien perspektijvem tjírkedh jaahkoeøøheptimmesne, dle *Soejkesje saemien jaahkoeøøheptæmman* sjíere lierehtimmiefokush áehpiedahta fiereguhten dejstie golme áejviaamhtesijstie. Naemhtie áálmegh, gusnie saemien maanah jñh noerh, viehkem áadtjoeh vuejnedh mah leah vihkeles aamhtesh aktene saemien jaahkoeøøheptimmesne, voengesisnie.

Soejkesje saemien jaahkoeøøheptæmman lea dovne akte dírrage jñh akte lissie ulmietjaatsege. Vuesiehtimmesne vuelielisnie lea lierehtimmiefokush saemien bíjre tjaaleme, ektiedamme fierhten obligatovreles áejviaamhtesasse dejtie golme vuajnojde soejkesjisnie *Gud gir – Vi deler*. Dah mierieh mah leah lissine bieje me fierhten obligatovreles áejviaamhtesasse, eah leah sijjeste dejtie ulmide mah tjáadtjoeh soejkesjisnie *Gud gir – Vi deler*, bene lissine báetieh. Daate mannasinie jijnjh vihkeles aamhtesh jaahkoeøøheptimmesne eah leah vuesiehtamme vuesiehtimmesne vuelielisnie.

Tjierteste dihte goere vuelielisnie ij aktem állesth læstoem vedtieh sjyøhtehke lierehtimmieulmiejgumie akten saemien jaahkoeøøheptæmman. Dah áálmegh byøroeh dannasinie, gosse voenges soejkesjñ darjoeh, vuejnedh mejtie gáarede sijjiesjere biehkide meatan vaalvedh, dovne gosse krøøhkeste gaajhkide áejviaamhtesidie, aaj dah mah leah gáaroes (Soelkedimmie, Faastoe jñh hiejhteme jñh Barkijevoete).

JIELEDETOELHKESTIMMIE JÏH JIELEDEHAALVEME

Jaahkoeoøhpehtimmie edtja dääjresem jÏjtsearvoste skreejredh, jÏh sÏiehteladtedh guktie maanah jÏh noerh maehtieh jÏjÏtjemse vuejnedh, jÏh sÏijen veartenem toelhkestidh goh sjugniedamme, eahtseme jÏh bæjjese steereme Jupmelen geriesvoeteste.

Jielede jÏh jaahkoehistovrije

- Saemien maanah jÏh noeri saemien identitete evtiesävva dovne ektiedimmesne dejtie saemien almetjidie, dej histovrijine jÏh kultuvreaerpie-vuekiejgumjie, jÏh gosse stoerresiebriedahkem däästoeh. Saemien maanah jÏh noerh daarpesjeh aktem gielem gaavnedh sov jÏjtse jaahkoehistovrijese, mij aaj aamhtesh jÏh dääjrehtimmieh faarhmeste ektiedamme disse.

Persovneles sÏjdetedimmie

- Goh siejhme learoe dle jaahkoeoøhpehtimmie byøroe viehkiehtidh buerebe æhpies sÏjdetedh saemien jieledevoetine, aarvoeh jÏh jieledegoerkese, naemhtie dah Leah Våajnoes voenges byjresisnie jÏh sÏijjesÏiere kultuvresne.
- Edtja maanide jÏh noeride skreejredh baantide tÏjåadtjoehtidh sÏijen krist'eejhtegidie bÏhkedimmien jÏh viehkien gaavhtan, juktie jaahkosne sÏjdetedidh, jÏh naemhtie faadterevoeten diedtem lieredh jÏh dääjredh. Daate sæjhata akte hijven lierehtimmie årrohd jÏs faadterinie sÏjædta mænngan jieleedisnie.

Dah stoerre gyhtjelassh

- Maanah jÏh noerh edtjeh saemiej aerpievuekien jÏh daajbaaletje eatnemeåtnojne jÏh eatnemevierhtieåtnojne åahpanidh, ihke usjedadtedh jÏh onterdidh almetjen sÏijien bÏjre Jupmelen sjugniedimmesne.

Vihkeles bielieh aalmetjeieledisnie

- Giele, kultuvrelle roehtsh jÏh etnihken gellielaaketje aaj akte vihkeles bielie almetjeieledisnie mejgumjie maanah jÏh noerh byøroeh barkedh, kristeles jaahkoe tjoevkesisnie.

GÆRHKOEN JAAHKOE JÏH AERPIEVUEKIE

Jaahkoeoøhpehtimmien tÏjrrh dle maanah jÏh noerh edtjeh lieredh damtedh dam golmenektievoeten Jupmelem Bijbelen tÏjrrh, goh Jupmelen baakoeh, jaahkoebyjhkesjimmie, sakramenth jÏh jeatjah vihkeles diejvesh gærhkoen jaahkose. Maanah jÏh noerh edtjeh dej kristeles bissiebiejje-ejgumjie jÏh sÏijen gærhkojne åahpanidh.

1. jaahkoeartihkele

- Maanah jÏh noerh edtjeh gosse barkeminie saemien vaajesigumjie, lieredh guktie saemieh eatnemem krøøhkieh jÏh riektesvoetem guarkah, jÏh dejtie vaajesigumjie bijbelistie ektiedidh.
- Maanah jÏh noerh edtjeh barkoen tÏjrrh guarkedh Jupmele lea sjugniedæjjine, jÏh almetje goh eatnamistie sjugniedamme saemien aerpievuekien tjoevkesisnie.

2. jaahkoeartihkele

- Maanah jÏh noerh edtjeh Jeesusen kroesseja-emedinie jÏh tjuedtjelimmie åahpanidh goh vâarome kroessevæhtan vihkeles sÏijie saemien kristeles aerpievuekesne.
- Maanah jÏh noerh edtjeh åahpanidh Læstadiusen diejvesinie «Dihte elmien eejhete» goh metafore Jupmielasse goh Sjugniedæjja jÏh Lutnjestæjja, jÏh diejvesen sÏijie gosse edtja liktesem guarkedh

3. jaahkoeartihkele

- Maanah jÏh noerh edtjeh usjedidh Dan Aejlies Voejkenen râållen bÏjre Jupmelen gærhkose goh jienebegielen jÏh jienebeetnihken dehtie Apg 2,1-13.

Sakramenth

- Maanah jÏh noerh edtjeh daajroem åadtjodh kristemen jÏh faadterevoeten ulmien bÏjre saemien dajvine
- Maanah jÏh noerh edtjeh dej sÏijjesÏiere aerpievuekiejgumjie åahpanidh ektiedamme dan aejlies maalestahkese

Aehtjie mijen jÏh rohkelsse

- Maanah jÏh noerh edtjeh Aehtjie mijen, buertierohkelssem jÏh iehkedsrohkelassem jÏjtse gïelesne lieredh. Dah edtjeh aaj sÏijie-sÏijere rohkelsse aerpievuekiej bÏjre lieredh, v.g. *Aehtjie mijen* sÏijie, guktie *Aehtjen Baernien jÏh Dan Aejlies Voejkenen nommesne*, «*Jeesusen nommesne*» jÏh kroessevæhtan nåhtede jieledele ovmessie tsiehkine.

Bijbele

- Maanah jÏh noerh edtjeh daajroem åadtjodh bijbelejarkoestimmie bÏjre noerhtesaemien, julevsaemien jÏh åarjelsaemien, jÏh vihkeles bijbeletjaalegigumjie åahpanidh jÏjtse saemien gielesne.

Gærhkojeapien bissiebiejjeih jÏh mierhkebiejjeih

- Maanah jÏh noerh edtjeh goerehtidh mejtie lea sÏijjesÏiere saemien aerpievuekieh ektiedamme gærhkojeapien bissiebiejjeide, aaj Maarjan biejjie.

Gærhko

- Edtja maanide jÏh noeride haestedh laejte-hkslaakan usjedadtedh gærhkoen histovrijese gaavnesjimmien bÏjre saemiejgumjie, vâaromisnie saemien religijovne- jÏh gærhkoehistovrijeste.
- Maanah jÏh noerh edtjeh dej saemien hearraj bÏjre lieredh, Lars Levi Læstadius jÏh Anders Fjellner.
- Maanah jÏh noerh edtjeh daajroem åadtjodh dej ovmessie saemien gïeletÏierti bÏjre Dennie nørjen gærhkosne, jÏh åadtjodh daejredh saalmh, liturgijh jÏh jeatjah gyrhkeles tjaalegh åarjelsaemien, julevsaemien jÏh noerhtesaemien gâåvnesieh.
- Maanah jÏh noerh edtjeh aalkoealmetji tsiehkien bÏjre lieredh dennie veartenevijries gærhkosne.

KRISTELES JAAHKOE ÅTNOSNE

Jaahkoeoøhpehtimmien tÏjrrh dle maanah jÏh noerh edtjeh vuerkiehtidh maam sæjhata jiehtedh iehtseme årrohd Jupmielistie, jÏjÏtjemse iehtsedh, sov mubpiem jÏh Jupmelem. Dah edtjeh lieredh rohkelidh, Bijbelem lohkedh, gyrhkesjimmie heevehtidh jÏh mubpiegieriesvoetem vuesiehtidh dæjpeles solidaritetesne. Maanah jÏh noerh edtjeh jÏjÏtjemse tÏjelkesidh, sÏijen jaahkoem jÏh sjugniedimmiemahtoem.

Rohkelasse

- Maanah jÏh noerh edtjeh dääjrehtimmie åadtjodh vihkeles rohkelassh saemien aerpievuekesne rohkeldidh
- Maanah jÏh noerh edtjeh sÏijjesÏiere saemien kristeles aerpievuekiejgumjie åahpanidh mah Leah Gelliesåarhts eatnemeåtnojde ektiedamme.

Gyrhkesjimmie

- Maanah jÏh noerh edtjeh saemiej gyrhkesjimmie- jÏh åålmegeaerpievuekiej bÏjre lieredh, jÏh nuepiem åadtjodh meatan årrohd dejnie sÏijie gusnie dah Leah Åtnosne

Bijbelelohkeme

- Maanah jÏh noerh edtjeh lieredh Bijbelem jÏh kristeles lidteratuvrem nåhtadidh saemien gïelesne

Laavlome, musihke jÏh kultuvre

- Maanah jÏh noerh edtjeh nuepiem åadtjodh jÏjÏtjemem vuesiehtidh saalmigumjie, musihkine jÏh jeatjah kultuvrevoetigumjie.
- Maanah jÏh noerh edtjeh nuepiem åadtjodh sÏijjesÏiere gærhkoemusihkales aerpievuekieh dääjrehtidh, jÏh baaltele maehtelesvoetem åadtjodh dan gærhkoemusihken bÏjre mij saemien dajvine åtnasåvva daan biejjien.
- Maanah jÏh noerh edtjeh nuepiem åadtjodh aerpievuekien sÏijie nåhtadidh jaahkoeoøhpehtimmiesne.
- Maanah jÏh noerh edtjeh dirregh jÏh vuekieh dæjpeles barkosne nåhtadidh, jaahkoedealhtimmie jÏh soptsestimmievuekiej sÏieknisnie.
- Edtja maanide jÏh noeride skreejredh saemien gïelem nåhtadidh. Dovne njaalmeldh jÏh tjaaleldh ektiedimmie byøroe sÏiehteladtedh dam saemien gielem nåhtadidh.

Diakonije

- Maanah jÏh noerh edtjeh meatan årrohd solidaritetebarkosne mij lea aalkoealmetjeriektes prinsihpide bigkeme

Misjovne jÏh økumenihke

- Dihte læssanamme voerkesvoete dah saemieh Leah Aktene abpe-veatenen aalkoealmetjektievoetesne, byøroe jaahkoeoøhpehtimmie misjovnale bealan gærredidh. Gosse baanth gærrede jeatjah aalkoealmetjidie dennie veartenevijries gærhkosne, misjovne-prosjekti jallh vietselesvoetelatjoej tÏjrrh, dle gaskesem sjugnede mij eadtjalgehtemem gâåske jÏh damta eekie dam mij lea gærhkoen barkoe

Etihke

- Edtja maanide jÏh noeride skreejredh govlehtalledh jÏh kultuvrem lotnedidh åålmegen jaahkoeoøhpehtimmieåajarimmiesne. Åssjele lea sinsitniem krøøhkedh, jÏh goerkese maanah jÏh noeri gaskemsh, joekehts maadtojne.

Soelkedimmie

Faastoe jÏh hiejheme

Barkijevoete

- Guktie dov áálmege maahta kristeles jieledetoelhkestimmieim j̄ih jieledahaalvemem vedtedh saemien maanide j̄ih noeride, guktie dej saemien roehtsh j̄ih identitete gorresuvvieh?
- Læstadijanen aerpievuekesne dle Lutheren 'onne katekisme' aktem vihkeles sijjiem átna jaahkoeeøhpehtimmesne. Katekisme lea joekoen syøhtehe goh vierhtie gárredamme dan aamhtesasse mij lea neebneme daan vuajnoen nuelesne, kristeles jaahkoe j̄ih aerpievuekie
- Guktie maahta dejtie «saemien» nueliaamhtesidie joekedidh j̄ih lihkebe vuartasjidh ráajvarimmiej tj̄irrh, juktie gaajhkide maanide j̄ih noeride áálmegisnie jaksa?

Foto: Karin Mathisen

3.0 Prinsihpielle bielie

3.1 Tsáeptsie nørjen laakesne j̄ih gyrhkeles soejkesjinie

Dih̄te nørjen staate lea dajvesne gøøkte almetjidie tseegkesovveme, nørjen j̄ih saemien. Dah tsiehkieh mejtie saemieh goh aalkoealmetj̄h utnieh Nørjesne, Maadtlaaken § 110 a tjáadtjoeh.

Maadhlaakeparagrafe gaskenasjovnale aalkoealmetjekonvensjovnade bigkie, mejtie Nørje jááhkesjamme. Dah áeliedieh gaajhkh byøgkeles áejvieladtj̄h Nørjesne eadtjohkelaakan dáarjedidh, j̄ih ráajvarimmieh sjiehteladtiedh mah leah goh positijve joekehteteme, gosse edtjeh faalenassh vedtedh j̄ih ráajvarimmiejgumie nierhkedh mah dejtie saemide doehtedieh. Gærhkoee lea seamadamme daejnie prinsihpine, j̄ih áeliedimmide ietjmieslaakan vaalteme jaahkoeeøhpehtimmie-reformesne. Daate tjielke váajnoes Dennie nørjen gærhkoee bijjemes jaahkoeeøhpehtimmie-soejkesjisnie, *Gud gir – Vi deler*.

Gud gir – Vi deler saemien gærhkoeejielemem ávtese lutnje goh akte bielie dehtie aerpievuekeste j̄ih ektievoeteste mejtie Nørjen gærhkoee tjeekehte. Dannasinie neebnesávva daajroe saemiej voejkenevoeten bijre, gærhkoeejieleme j̄ih aerpievuekie goh akte vihkeles aerpievuekien aarvoe mejtie gaajhkh kristeme byøroeh áadtjodh. (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihte 2). Soejkesje saemien jaahkoeeøhpehtæmman sæjhta vierhtietjaatseginie árrodh gaajhkide áálmegidie mah sijhtieh saemien perspektijvh meatan vaeltiedh jaahkoeeøhpehtimmesne.

Bihkedassh reerenassen saemiepolitihkesne konsekvensh utnieh guktie gærhkoee jaahkoeeøhpehtimmie øørnede saemide. *St. biev. nr 28 (2007-2008) Samepolitikken*, tjuvtjede Dan nørjen gærhkoee sjiere deadtan saemien

gærhkoeejielemem ávteste. «Et overordnet hensyn i varetakelsen av samisk kirkeliv i Den norske kirke er at det må utvikles i pakt med samisk selvforståelse og samiske tradisjoner» (b. 178). *Soejkesje saemien jaahkoeeøhpehtæmman* edtja ojhte tjirkedh saemien j̄ijtjogørkesne j̄ih aerpievuekieh reformesne gorresuvvieh.

Saemielaaken gielenjoelkedassh § 1-5 nænnoste saemien j̄ih nørjen leah seammavyørtogs gielh. Tsiengelen 1.b 2011 daah tjielth leah saemien gielen reeremedajvesne: Kautokeino, Karasjok, Porsanger, Nesseby, Tana, Kåfjord, Lavangen, Tysfjord j̄ih Snåase. Noerhte-, julev- j̄ih áarjelsaemien gieledajvh leah moenemistie feerhmeme. Dah uktsie reeremedajvetj̄ielth leah ajve akte unnebe bielie dehtie aerpievuekien saemien árromedajveste. Nørjesne daate dajve lea Áarjel-Varangeristie Finnmarhken fylhkesne, Engerdalen gáajkoe Hedmarhken fylhkesne áarjene. Dih̄te nasjovnale jaahkoeeøhpehtimmiesoejkesje tjielkeste saemien maanah j̄ih noerh reaktoem utnieh øøhpehtimmie j̄ih tjaaleggh j̄ijtse gielesne áadtjodh. (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihte 8). Lissine tjuvtjede: «Menigheter innenfor forvaltningsområder for samisk språk og kultur har et spesielt ansvar for å legge til rette trosopplæringstilbud for samisk barn og unge» (m. *Gud gir – Vi deler*, Formål og oppbygning) («Áálmegh gielen j̄ih kultuvren reeremedajven sisnjelen aktem sjiere diedtem utnieh jaahkoeeøhpehtimmiefaalenassh sjiehteladtiedh saemien maanide j̄ih noeride»). Dannasinie maadta áálmegidie gosse dah sijjen voenges jaahkoeeøhpehtimmiesoejkesj̄h evtiedieh, ulmieh darjodh mah saemien maanide nuepiem vedtieh tjirkedh, gorredidh j̄ih evtiedidh saemien gielh j̄ih kultuvrem.

3.2 Diejvesh jñh baakoeatnoe – akte faarhmeles jaahkoeøøhpehtimmie

Daate soejkesje faarhmestimmiem tsiehkestahta goh akte vihkielommes prinsihpe jaahkoeøøhpehtimmesne saemien maanide jñh noeride. Faarhmestimmie seammavyørtogsvoetese bigkie, jñh ij hedtieidealese. Almetjen reakta joekehts årrodh jñh læjhkan roehtsem utnedh aktene sosijale, kultuvrelle jñh faageles ektievoetesne, lea faarhmestimmieåssjaldahken vâarome, juktie aktem almetjen ektievoetem bigkedh. Faarhmestimmie lea dannasinie mij akt jeatjah goh sñiehtedimmie jñh vejtiestimmie. Sñiehtedimmie jñh vejtiestimmie tsiehkestehtieh naaken ålkolen tjåadtjoeh jñh edtjeh ektievoeten sijse vaaltasovvedh juktie dejtie seammapieries jienebelåhkojne darjodh. Daate ij leah faarhmestimmie.

Akte jaahkoeøøhpehtimmie mij lea faarhmestæmman bigkeme, tsiehkestahta gaajhkes aalkoelistie lea ektievoeten sisnie, jñh leah meatan desnie dejnie seammavyørtogs, ihkie joekehts premissine. Åvtehh mah diedtem utnieh tjurieh hoksedh almetje jñjtjemse vâånoe goh akte bielie dehtie ektievoeteste. Daate aktem eadtjohke stuvremem kreava, maahtojne jñh daajrojne kultuvrelle, faageles jñh sosijale jeerehtsinie almetji gaskemsh.

Daate aktem pedagoges stuvremem tsiehkestahta, bigkeme daetje prinsihpide:

- seammavyørtogsvoete almetji gaskemsh
- ektievoete gusnie sijie gellielaaketjasse
- meatanmoeneme

Daah prinsihph bigkieh dan reaktese joekehts årrodh dej sosijale, kultuvrelle jñh faageles ektievoeten mieriej sisnjeli. Daate aktede hedtieideologes ussjedimmeste joekehtahta, mij stuerebealaakan hedtiem tjærteste goh akte vâarome, jñh joekehts almetji gaskemsh heajjede. Hedtieideolog-ije maahta vejtiestimmiem jallh sierredimmiem sjugnedidh mah eah sñieht dej faarhmestimmieprinsihpigujmie naemhtie dah leah EN' almetjereaktine tjaaleme.

Faarhmestimmieprinsihpe ij leah ajve daerpies gosse dihte saemien jñh nørjen gaavnesjeh, bene aaj dan saemien siebriedahken sisnjelen. Ektievoete lea nænnoes saemien siebriedahkine. Ektievoetesne gaajhkesht edtjeh seammavyørtogs almetjinie årrodh saahkt guktie svihtjemevoete lea. Gosse voenges soejkesjh evtete edtja aaj dejtie noeride jñh maanide mujhtedh mah sñiehteladtemem daarpesjeh, aaj meatan vaaltasuvvieh (m. *Gud gir*

– *Vi deler*, kapihtele 6).

Jaahkoeøøhpehtimmie edtja gaajhkide kristeme feerhmedh, jñh aktem ektievoetem sjugnedidh saemiej gaskemsh dejnie njejlje laantine gusnie årroeminie. Ektievoetebigkeme aktene aalkoealmetjeperspektijvesne tjuara gaajhkem feerhmedh mij lea aalteren, geografijen, kultuvrelle roehtsen jñh gielen tsiehkien bijre. Dah faktovrh mah daesnie neebnesuvvieh viehkiehtieh dam ræjhkoes gellielaaketjem vierhtijste jñh daajrojste sjugnedieh, mejtie saemiej goh almetjh utnieh, ij goh unnemes gosse lea eatnemesjiehtedimmien jñh voejkenevoeten bijre. Ulmie tjuara årrodh gaajhkesht edtjeh damtedh dah leah faarhmestamme dennie jaahkoeektievoetesne mij gærhkoee lea, jñh maam jaahkoeøøhpehtimmie aaj edtja sjugnedidh jñh tjåadtjoehtidh.

3.3 Lieriehtimmie – sjugniehtåvva maanesne, jñh sosijale ektievoeten mieresne

Maanah jñh noerh bøøremes lierieh gosse leah eadtjohke meatan, jñh gosse eadtjohkelaakan viehkiehteminie. Daate lea diejvesen mietie «maanaj viehkiehtimmie» Maanalaakesne. Maanaj viehkiehtimmie sæjhta jiehtedh edtja maanide jñh noeride meatan vaeltedh soejkesjimmesne jñh tjirrehtimmesne dejstie dajromijstie åålmegisnie, goh eadtjohke almetjh jñh viehkiehtæjjah. Maahta dejtie krøøhkedh jñh diedtem vedtedh, vuesiehtimmien gaavhtan gyrhkesjimmie, diakonale dienesjinie jñh tjirkijebarkosne. Dam maahta darjodh vuesiehtimmien gaavhtan saemiendaaroen gyrhkesjimmie, gusnie skyllijh dienesjh darjoeh goh akte bielie skyllijeøøhpehtimmeste.

Jaahkoeøøhpehtimmie edtja aaj viehkiehtidh dejtie mah leah kristesovveme, kristegassjine jieledh, kristeles ektievoeten mieresne. Saemien jaahkoeøøhpehtimmie tjuara dannasinie sosialiseringssijieh sñiehteladtedh, gusnie maanah jñh noerh åadtjoeh sijien kristeles identitetem nænnoestidh. Daate aktem daajroesosiologiske vuajnoem åtna, juktie daajroem tjuara juekedh jis edtja saetnies vâåjnedh. Byøroe tjængkies gaavnesjimmiesijieh sñiehteladtedh, gusnie maanah jñh noerh ektesne maehtieh aktem kristeles ektievoetem årrodh, goh skyllijetjåanghkoeh, maanajih noereleejrh, saemien gærhkoebiejieh, aalkoealmetjefestivalh jnv. Dah gaavnesjimmieh maehtieh årrodh dovne prostedaltesisnie, bispedajvedaltesisnie jñh nasjovnale daltesisnie.

Daate sæjhta vihkeles sijieh årrodh gusnie saemien maanah jñh noerh maehtieh gaavnesjidh, ovmesse gielen jñh geografies dajvijste. Saemien jaahkoeøøhpehtimmie byøroe lissine fokusem

utnedh sosialiseringese aktene perspektijvesne jienebh boelvigujmie, gusnie sñiehteladta ektesne årrodh jñh daajroem sertedh boelveste boelvese.

4

4.0 Soejkesje átnosne

4.1 Maahtoelutnjeme

Dovne barkijh áálmeginie jñh eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste, faadterh jñh sliekth hiejmesne jñh voengesisnie dejnie saemien jaahkoeøøhpehtimmine giehtelieh. Maahta áálmegi jñh gærhkoen jaahkoeøøhpehtimmiem váájnédh goh akte ij-byjjes øøhpehtimmiem, jñh hiejmi jaahkoeøøhpehtimmiem goh akte ovbyjjes jaahkoeøøhpehtimmiem. Daate skuvlen byjjes øøhpehtimmiem joekehtahta, mij daan biejjien lea religijovne, jielemelearoe jñh etihke (RJE).

Saemien jaahkoeøøhpehtimmiem lea áajvahkomes hiejmine jñh áálmeginie orreme, jñh lea áálmegi jaahkoeøøhpehtimmiem seammavyørtég. Vihkeles jaahkoeøøhpehtimmiem ussjedidh laavenjostosne hiejmine jñh áálmeginie, juktie aktem iktemearan jñh øørnegemietie jaahkoeøøhpehtimmiem áadtjodh voenges tsáeptsine.

Dihthe jaahkoeøøhpehtimmiem mejnie áálmegh giehtelieh, byøroe aktem laavenjostoem buektiehtidh maanagiertigujmie, skuvlh jñh skuvle-eejehtallemeøørnegh. Maahtoelutnjemen lierhtimmielaakasnesne tjáádtje skuvle edtja sjiehteladtedh ihke voenges siebriedahkh øøhpehtimmesne meatan sjidtieh jiermijeslaakan. Daate sæjhta jiehtedh gærhkoen, mij raaktan lea akte vihkeles bielie dehtie voenges siebriedahkeste, maahta skuvlide ræjhkoesåbpoe darjodh. Akte dagkeres laavenjostoe aktem hijven faageles tsáeptsiem kreava, goh systematihke, hijven

gaskesadtemevuekieh, jñh akte jááhkesjamme gaahtanimmie, vihtieslaakan tjirrehtamme.

Byøroe dam maahtoem, maam áálmegi jaahkoeøøhpehtimmiem barkijh leah áádtjeme laavenjostoem tjirrh hiejmine jñh skuvline, vaarjelidh jñh sjyøhtehke darjodh, vuesiehtimmiem gaavhtan tjaalegigujmie vierhtiebaanghke (m. kapihtele 4.2). Daate sjiehteladta maahtoem jienebigujmie juekedh. Dihthe ulmie akten voenges tsáeptsien bijre jaahkoeøøhpehtimmiem, gusnie dah nasjovnale ulmieh sjyøhtehke dorjesuvvieh voenges daltesisnie, lea akte stoerre faageles haesteme. Maahtoe jienebekultuvrelle pedagogihken sisnjelen jñh kultuvregiehtjedimmie, sæjhta daennie ektiedimmesne sjyøhtehke árrodh.

Saemien jaahkoeøøhpehtimmiem byøroe pryøvedh byjjes maahtoem skááffedh dej faagesuerkiej sisnjeli goh kultuvremaahtoe, jienebegielevoete, saemien gie- jñh kultuvredaajroe jñh digitale learoeverhtievtiedimmie saemien jñh nøørjen gielesne. Daate lea dovne voengesgyrhkeles, regijovnegyrehkeles jñh nasjovnalegyrhkeles daltesisnie.

4.2 Juekeme dáárehtimmeste jñh maahtoegeerjehtimmiem

Saemien gærhkoeraerie barkeminie sijjeh sjugniedidh juktie vierhtie-jñh dáárehtimmieh juekedh saemien jaahkoeøøhpehtimmiem sisnjelen. Akte ulmie lea dan jijnjh vierhtiematerijell buektiehtidh goh gáarede, dannasinie ássjaldahkh,

skissh, maallh j.n.v. sijhtieh gaavnoes árrodh vierhtiebaanghke, juktie áálmegh maehtieh dehtie átnose vaeltedh jñh voenges tsiehke sjehtedidh. Saemien jaahkoeøøhpehtimmiem nedtesijie www.osko.no lea akte hijven dirrege dovne hiejmide jñh áálmegasse.

Akte vierhtiebaanghke joe gáavnese, www.kirken.no/storstavalt/prosjekt/, mij vuesehthe gellie prosjekth, ráajvarimmieh jñh vierhtieh mejtie pryøvin jaahkoeøøhpehtimmiereformen pryøvenasseboelhen. Hamarøy jñh Sagfjorden áálmeg, Sisnjelds Finmaarhken prostie jñh Noerhte Raanen áálmeg prosjekth tjirrehtin, mah joekoen fokusem utnin disse mij lea saemien. Gáarede iedtjem jñh learoem veedtjedh daejstie projektijste.

Saemien gærhkoeraerie aaj fierhten jaepien faageráárestallemh øørnede Gyrehkeles øøhpehtimmiem jarngine ektine noerhtene, gusnie barkijh jñh jijtjevyljehke jaahkoeøøhpehtimmiem barkijh maehtieh gaavnesjidh, dáárehtimmieh juekedh jñh vielie maahtoem áadtjodh.

4.3 Laavenjostoe hiejmigujmie

Áálmeg, eejhtegigujmie/dejgugumie mah leah eejhtegi ávteste jñh faadterigujmie ektine, aktem diedtem átna jaahkoeen sjieldem jñh vaajesh saarnodh. Gærhkoen sæjhta dan jijnjh fuelhkieh, maanah jñh noerh jaksedh goh gáarede. Dej voestes jaepiej maanah jieliedistie dle eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste, dam evtemoth gaskesem utnieh. Daennie ektiedimmesne lea vihkeles gærhkoen gaavhtan, hijven ektiedimmieh dehtie sjugniedidh, guktie maanah jñh noerh varke áadtjoeah áahpanidh gærhkoetjiehtielinie jñh dam jijtsasse tjehtielinie darjodh. Tjuara pryøvedh guktie dovne eejhtegh/dah mah eejhtegi áveste jñh maanah aktem iemie tsiehkiem gærhkoen áadtjoeah, juktie dah jeatjabigujmie ektine maehtieh dan áálmeginie sjidtedh.

Gærhkoen sæjhta ovmessie vuekieh náhtadidh juktie laavenjostedh eejhtegigujmie/dejgugumie mah leah eejhtegi ávteste, goh eejhtegidie bihkedidh jñh jaahkoeøøhpehtimmiem bijre bievnédh. Eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste altese maanah demtieh, jñh daejrieh guktie edtja øøhpehtimmiem bøøremeslaakan sjiehteladtedh. Dah áálmegh dehtie

bievnesidie daarpesjeh mejtie eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste vedtieh, juktie maehtedh gaajhkesch dovnesch faarhmestidh áálmegem darjominie.

4.4 Jijtjevyljehke barkijh gærhkosne

Gærhkoen barkoe lea jearohks jijtjevyljehke barkijjstie. Eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste, faadterh jñh noerh leah akte vihkeles vierhtie. Dihthe væljoe dagkeres barkose lea læjhkan ánneti viesjiesåbpoe sjidteme dej minngemes luhkiejaepiej, jñh jiene jienebh darjomh leah jearohks dah mah berkies aaj maaksoem áadtjoeah. Gærhkoen tjuerieh læjhkan dam aerpievuekiem jijtjevyljehkevoetine jáarhkedh. Skreerjeme, bihkedimmie jñh dáarjoe dan barkose leah vihkeles, juktie dah almetjh dah, mah leah áálmeginie.

Jijnjh saemien dajvine dle akte haesteme orreme aajhterevoetem gærhkoen sjugniedidh almetji luvnie. Histovreles dle gærhkoen saemien dajvine vuajnalgame goh akte institusjovne mij lea álkoelistie báateme, jñh gærhkosne almetjh orreme mah eah leah jijtsh almetjijstie. Baakoepaarre kristegasse jñh saemie lea naakenidie mij akt gieltegs átneme. Dannasinie byøroe voenges barkedh gærhkoem nænnoestidh goh akte saemien sijie. Gærhkoen edtja akte gaahpoeh almetjegærhkoen árrodh mij dam saemien lyjhkoe, jñh viehkehte sjeavohtsvoetem tsøøpkedh dan náake histovrijese gærhkoen ráállen bijre, koloniseren, misjovneren jñh vejtiestimmien muhteste. Liktese akte vihkeles diejvese daennie ektiedimmesne, jñh prosjekth joe gáavneseh gusnie gærhkoen eadtjohke orreme jñh likteseteologijem vihties projektide gáreddamme. (m. *Dialog og livsmestring*, Nord-Salten).

Fiereguhte áálmeg maahta vuekieh gaavnedh mah sjeavohtsvoetem tsøøpkieh jñh eadtjohkevoetem sjugniedieh, guktie enn jienebh demtieh gærhkoen lea boerehks jñh faarhmeles.

Gáalmadinie jaahkoeartihkelisnie dle jaahkoe ojhte lihke ektievoetese ektiedamme: «Manne dam Aejlies Voejkenem jaahkam, akte aejlies siejhme gærhkoen, dej aejliji siebriedahke...» Dihthe Voejkenen ektievoete almetjh tjáanghkan gáarede. Dannasinie ij gáessie gænnah tjoerh áajaldidh, ihke mijjeh, mijjen mubpine mah akte jielie áálmeginie sjidtieh. Desnie libie gaajhkesch Jupmelen guvvesne sjugniedamme seamma aejlies aarvojne.

– Mijjen áálmeg vierhtieh evtiedamme jallh dáárehtimmieh dorjeme mejstie jeatjebh maehtieh aevhkiem utnedh?

– Guktie eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste jñh faadterh maehtieh sjyøhtehke saemien tjaalegigujmie áahpanidh mah maehtieh skreerjedh jaahkoem juekedh jñh dam gáetesne utnedh?

5.0 Voenges soejkesjebarkoe

5.1 Kontekstuelle ussjedimmie

Dihthe nørjen gærhkoee lea byjhkeme dihte kristedehteme Saemien eatnamistie lij akten vejtiestimmie- jìh kolonisinghistovrijen mieresne, gusnie «kristelesvoete nørjesne» reeri. Åålmegh saemien dajvine jìh ålkoelisnie leah jaahkoeeøøhpehtimmieformesne stuerebe diedtem åådtjeme, jìh åadtjoeh jìjtje sjiehteladtedh jìh aktem jaahkoeeøøhpehtimmie utnedh gusnie Kristusem dååste, jìh gusnie dihte kultuvrelle jìh voejkenen aerpievuekie lea goh dihte gièrhkeme gusnie jaahkoee maahta sjìdtedidh. Bene maam sæjhta jiehtedh kontekstuellet ussjedidh, jìh dihte kultuvrelle sjiehtedimmie goerpedahta sertiestimmie vaentjelistie jìh gyrhkeles aerpievuektijste?

Dihthe maam kontekstualiseringe gohtje lea akte jìjtse sijjie teologien sisnjelen. Kristelesvoete tjuaara aktede voenges byjresistie evtiesovvedh, juktie dah voenges vuekieh, aerpievuekieh, aarvoevuajnoe jìh jieledeetoelhestimmie lea vaaajnoes kristelesvoeten vuesiehtimmievuekine.

Dellie goh aalkoegærhkoee aktede jøødiske monokultuvrelle dæhkeste jorkesi akten tjiertese gusnie lij almetjh ovnessie etnihken, kultuvrelle jìh religijøse maadtojne, tjoerin mielem utnedh guktie tsiehkie lij vaentjelen jìh kultuvren gaskem.

Paulusen areopagos-håaleme hijvenlaakan vuesehte guktie dah voestes kristegassjh aktene greeken ektiedimmesne aaj tjoerin jienebepkultuvrelle dæriesmoerh giètedidh. Pauluse

Ateneridie dovne gaarmerde jìh laajhta sov håalemisnie. Dennie aktene bielesne dle dejtie gaarmerde ihke dah Jupmelem ohtsede, dennie mubpene bielesne dejtie laajhta ihke dah aktem vihties jupmelesvoetem tjuermieh mij lea aktene teempelisnie. Areopagos-håaleme vuesehte mijjiej kristeles sjugniedimmieteologien mietie maehete nænnoestidh Jupmele lij stieresne mijjen luvnie, aaj aarebi misjovneringe eelki Saemien eatnamisnie.

Aktede almetjistie dihte gaajhkh almetjetjierth sjugniedamme. Dihthe baaji dejtie abpe eatnamisnie årrodh, jìh vihties tijjh dejtie bieji jìh raastide sijjen dajvide moeni. Dam darjoeji ihke dah edtjin Jupmelem ohtsedidh, mejtie mehtin ohtsedidh jìh dam gaavnedh. Ij leah badth guhkede mijjeste. (Apg 17,26-27)

Dennie saemien siebriedahkesne jìjnjh ovnessie siebriedahkevuekieh. Staarh jìh voenh, mearogaedtie jìh sis-laante, saemieh årjene, noerhtene, luvlene jìh jillene årroeminie. Naaken dagkarinie saemien tjieltine årroeminie, naaken dejnie sijjine gusnie ajve nørjen institusjovnh, jìh ståvrosne jìh stuvremisnie daaroestieh. Jaahkoeeøøhpehtimmie saemien maanide jìh noeride byøroe vaaaromem vaeltedh dejnie saemine, guktie dihte lea vaaajnoes voengesisnie, seamma aejkien byøroe dam saemien gellielaaketjem vuerkiehtidh. Bene aaj tjuaara guvvieh, illustrasjovnh jìh metaforh saemien gièleste,

- Guktie saemien kultuvre maahta vierhtine årrodh jaahkoeeøøhpehtimmesne dov åålmeginie?

kultuvreste, histovrijeste jìh aerpievuekijste nåhtadidh, juktie dejtie kristeles jaahkoeriektesidie jarkoestidh.

5.2 Evtiedimmie aktede voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjistie

Edtja dejtie soejkesjidie Gud gir - Vi deler jìh Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman ektesne vuednedh, guktie maanah jìh noerh aktem ellies jaahkoeeøøhpehtimmie åadtjoeh. Åålmeginie saemien maanaj- jìh noerigujmie edtja dam krøøhkedh gosse dam voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjem dorje. Veanhtede dah åålmegh dejnie saemien vorngedajvine buektiehtieh lierehtimmieulmide voebnesjidh. (m. goere kapihtelisnie 2.2) sijjen gamteråajvarimmine. Dejnje åålmeginie gusnie saemien maanah jìh noerh leah unnebelåhkojne, dle maadta pryøvedh lierehtimmieulmide voebnesjidh dejnie gamte råajvarimmine. Måedtime åålmegidie sæjhta sjyøhtehe årrodh jìjtsh darjomh øørnedidh, gusnie fokusem beaja dejtie saemien lierehtimmieulmide. Dejnje åålmeginie gusnie saemien maanah jìh noerh leah unnebelåhkojne, akte alternatijve maahta årrodh vaeljehke saemien lierehtimmieulmieh meatan vaeltedh goh nuelieaamhtesh dejnie obligatovreles åejviaamhtesisnie, mah tjåadtjoeh dennie soejkesjisnie Gud gir - Vi deler. Jis jìjtsh råajvarimmieh tseegkesuvvieh saemien jallh saemiengjelen maanide, dle vihkeles råajvarimmide dan jeatjah åålmegejelielidasse gærredidh, guktie maanah eah dehtie jeatjah åålmege-ektievoeteste geeresovvh. Gaajhkh maanah jìh noerh mah leah meatan aktene ellies jaahkoeeøøhpehtimmesne edtjiej damtedh dah leah faarhmestamme aktene stoorre ektievoetesne, jìh dååjredh dej maadtoe lea akte aarvoe ektievoeten gaavhtan.

Naemhtie kråahpe lea akte, jalhts dan jìjnjh kråahpebielieh, jìh gaajhkh kråahpebielieh akte kråahpe sjædta jalhts dah leah jìjnjh, naemhtie aaj Kristusinie (1.Kor 12,12)

- Mej saemien siebriejgumie jìh /jallh institusjovnigumie åålmegh maehchie laavenjostedh?
- Guktie åålmegh maehchie aevhkiem utnedh saemien siebriej jìh/jallh institusjovni maahtoste?

Sæjhta voenges evtiedimmiebarkoe jaahkoeeøøhpehtimmesne årrodh aaj mænngan dah åålmegh sijjen voenges soejkesjh dorjeme jìh dejtie nænnoestamme. Dah åålmegh edtjiej sijjen jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjh jaabnan staeriedidh, juktie dam daerpies orrestehtemem jìh evtiedimmie gorredidh. Dah dååjrehtimmieh mejtie voenges åådtje sæjhta akte hijven vierhtie årrodh daennie barkosne.

5.3 Åtnoe voenges daajroste jìh maahtoste

Mij saemievoetem muana, jìh mij muana ihke maahta saemine jieledeh leah joekehts siebriedahkeste siebriedahkesne jìh åålmegistie åålmegasse. Abpe laantesne lea aaj stoorre joekehts åålmegi gaskem gosse lea daajroee saemiej bijre goh akte almetje, dej voejkenen jielede, histovrije jìh daan beajjetje siebriedahketsiehkieh. Jalhts maahtoe fååtese, ij dihte læjhkan byørh heaptojne årrodh ihke åålmege aktem faalenassem evtete, mij lea riekteme saemien maanide jìh noeride. Jìjnjh åålmeginie gusnie saemieh årroeh, lea voenges maahtoe jìh dååjrehtimmie. Daate lea vierhtieh mejtie åålmege maahta aevhkine utnedh sov jaahkoeeøøhpehtimmesne saemien maanide jìh noeride. Lissine aktegs almetjidie, dle maahta sjyøhtehe årrodh gaskesadtedh saemien siebriejgumie, gièle-jìh kultuvrejarngh jallh saemien skuvle- jìh maanagierteafaalenassh voengesisnie.

Dah åålmegh mah eah vierhtiealmetjh jallh-byjresh gaavnh voengesisnie maehchie vuesiehtimmien gaavhtan raerien mietie gihtheadh bispedajvekontovrine bispedajvine mah akten sjiere diedtem utnieh gyrhkeles gagkestimmien åvteste saemiengjiesne (Nidaros: årjelsaemien, Åarjel-Hålogalaante: julevsaaemien, Noerhte-Hålogalaante: noerhtesaemien), jallh Saemien Gærhkoeraerien luvnie.

Byøroe aaj øøhpehtimmie gaavnesjimmie vuarjasjidh goh akte alternatijve. Akte laavenjostoe åålmegi gaskem jallh prostijedaltesisnie, gusnie leejrh jallh gaavnesjimmieh øørnesuvvieh, mah fokusem utnieh jaahkoeeøøhpehtæmman saemien maanide jìh noeride. Tjuaara gaavnesjimmieh

iktedidh vuesiehtimmien gaavhtan skyllemeøøhpehtimmine, fierhten skyllijen åålmeginie, juktie skyllemetijjen mieride tjåadtjoehtidh (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihtele 5). Akte dagkeres vuekie maahta sjoøhtehke årrodh unnebe saemien byrjesinie gusnie vaenie jijtjevyljehke barkijh, vaenie maanah jih noerh, jallh gusnie dajvh bårrode vieshtimmine. Dah gaavnesjimmieh sijhtieh tjåanghkoesijjine sjidtedh maanide jih noeride, gusnie dihte saemien perspektijve gorresåvva. Daate sæjhata aaj viehkine årrodh dejtie åålmegidie mah eah daajroem jih maahtoem utnieh saemien gærhkoejieledeh bijre.

5.4 Goerehtalleme

Åålmegem jih voenges byjresem goerehtalledh sæjhata akte vihkeles aalkoebarkoe årrodh gosse edtja voenges soejkesjem darjodh. Dejnien dajvine gusnie saemien kultuvre lea jielije sæjhata iemie

årrodh dihte saemien aaj lea vâajnoes dennie voenges jaahkoeøøhpehtimmie-soejkesjisnie. Åålmegh saemien dajvi ålkoli byøroeh bievnesh veedtjedh maanaj jih noeri bijre mah saemien ektiedimmiem utnieh (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihtele 7), juktie maahta råajvarimmieh soejkesjebarkose biejedh mah åssjelem Soejkesjinie saemien jaahkoeøøhpehtæmman gorrede (m. kapihtele 2.1).

Muvhten aejkien maahta akte haesteme årrodh goerehtalledh mejtie lea saemien maanah jih noerh sâaknesne, joekoen dej aerpievuekien saemien årromedajvi ålkoli. Ij leah naan registerh gusnie maahta bievnesh veedtjedh maanaj jih noeri bijre saemien maadtoste. Haasta åålmegidie vuekieh gaavnedh dovne guktie edtja lihtsegh saemien maadtojne goerehtalledh, jih hijven vuekieh gaavnedh ihke bievnesh dan bijre olkese bætieh iedteladitjide.

Guhkies strategijh:

- goerehtalledh dejnie soptsestalleemisnie kristemen åvtelen mejtie eejhtegh/dah mah eejhtegi åvteste leah saemien maadtoste jallh saemien ektiedimmiem utnieh, jih faalenassem saemien jaahkoeøøhpehtimmien bijre altese maanese vaajtelieh.
- Goerh utnedh, dovne elektrovneles jih paehpierisnie, juktie eejhtegh/dah mah eejhtegi åvteste maehtieh bieljelidh mejtie aktem jaahkoeøøhpehtimmien sijhtieh gusnie dihte saemien perspektijve gorresåvva.

Åenehks strategijh:

- Gaskesadtedh saemien siebrieh, maanagiërth, skuvlh, tjierth jih åårganisasjovnh, dovne voenges jih regijovnale. Dah maehtieh daejredh mah fuelhkieh mah leah saemien maadtoste.
- Viehkine ålmegeplaerijste, gâetiesæjrojste jih saernieprievisste gâarede saarnodh åålmege sæjhata dam saemien vâåjnehtidh, jih haestedh eejhtegidie/dejtie mah leah eejhtegi åvteste

åålmegekotovrine gaskesadtedh jis faalenassem sijhtieh saemien jaahkoeøøhpehtimmien bijre.